

ความคิดทางการศึกษาของเปาโล แฟร์

1. ความนำ

เปาโล แฟร์ หรือ เปาโล แฟเร (Paulo Freire) เป็นชาวบราซิลเกิดเมื่อ ค.ศ. 1921 ในครอบครัวชนชั้นกลางในเมือง เรซิเฟ (Recife) ซึ่งเป็นเมืองที่เศรษฐกิจไม่สู้จะดีนัก และเมื่อเกิดภาวะวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่เมื่อ ค.ศ. 1929 ก็ยิ่งทำให้มีความอดอยากยากแค้นในเมืองนั้นมากขึ้น เปาโล แฟร์ จึงได้รับประสบการณ์ตรงในเรื่องความลำบาก และ ชัดสนตั้งแต่ยังเยาว์วัย แต่เนื่องจากฐานะดั้งเดิมของครอบครัวดีกว่าคนอื่น ๆ อีกมาก เขาจึงมีโอกาสดำรงศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยในเมืองเรซิเฟ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย

เปาโล แฟร์ เป็นอาจารย์ที่สนใจปัญหาการศึกษาและสังคมมาก เขาได้ชักชวนนักศึกษาให้ออกไปช่วยสอนหนังสือประชาชนที่ยากจนตามแหล่งเสื่อมโทรมต่างๆ และศึกษาค้นคว้ารูปแบบรวมทั้งวิธีการใหม่ๆ เพื่อใช้สอนหนังสือผู้ใหญ่ เช่น วิธีสอนแบบสนทนาประกอบภาพ ซึ่งใช้สอนคนงาน 300 คน ให้รู้หนังสือได้ในเวลาเพียง 45 วันระหว่างปี ค.ศ. 1963 - 1966 เขาได้เป็นผู้นำในโครงการรณรงค์เพื่อแก้ไขการไม่รู้หนังสือ โดยมีเป้าหมายที่ผู้ไม่รู้หนังสือ 20 ล้านคน ระหว่างนี้ เปาโล แฟร์ ได้จัดอบรมและเผยแพร่ความคิดตลอดจนวิธีการสอนแบบใหม่ของเขาให้กับมวลชนทั่วประเทศ การกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดความระแวงสงสัยในเจตนาที่แท้จริงของเขา ดังนั้นเมื่อเกิดการรัฐประหารขึ้นเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 1967 เปาโล แฟร์ จึงถูกจับและถูกคุมขังอยู่ 70 วัน ก่อนจะถูกเนรเทศออกนอกประเทศบราซิลไป

สถาบันวิจัยและฝึกอบรมเพื่อปฏิรูปการเกษตรขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ในชิลี ได้รับเปาโล แฟร์ เข้าทำงานในฐานะที่ปรึกษาของสถาบันและต่อมาเขาได้รับ

แต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยชิลี (University of Chile) ด้วย หลังจากนั้น เขาก็ได้รับเชิญไปเป็นศาสตราจารย์อาคันตุกะ (Visiting Professor) ที่มหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ในสหรัฐอเมริกา และตำแหน่งล่าสุดของเขาก็คือที่ปรึกษาพิเศษของสำนักงานการศึกษา สภาคริสตจักรโลก (World Council of Churches) กรุงเจนีวา สวิตเซอร์แลนด์

เปาโล แฟร์ เสนอแนวคิดทางการศึกษาใหม่ๆ ของเขาไว้ในหนังสือหลายเล่ม ที่มีชื่อเสียงมากก็คือ การสอนสำหรับผู้ถูกกดขี่ (Pedagogy of the Oppressed) ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมเพื่อเสรีภาพ (Cultural Action for Freedom) และการเมืองของการศึกษา (The Politics of Education)

2. ความคิดพื้นฐาน

2.1 ธรรมชาติของมนุษย์

มนุษย์เกิดมาพร้อมกับจิตสำนึก (consciousness) ซึ่งสัตว์ชนิดอื่นไม่มี และการกระทำของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึกของเขาเสมอเพราะมนุษย์รู้ว่าตัวเขาสามารถปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมของตนได้ มนุษย์จึงเป็นผู้กระทำ (subject) มิใช่ผู้ถูกกระทำ (object) นอกจากจะสามารถปรับตนให้เข้ากับโลกได้แล้ว มนุษย์ยังสามารถปรับโลกให้เข้ากับวิถีชีวิตของตนอีกด้วย ทำให้โลกและชีวิตเขยิบฐานะสูงขึ้นไปเรื่อยๆ นอกจากนี้ สัตว์อื่นไม่มีสำนึกเรื่องเวลา แต่มนุษย์มีสำนึกทั้งในเรื่องอดีต ปัจจุบัน และอนาคต มนุษย์จึงมีประวัติศาสตร์ และวิวัฒนาการแห่งเผ่าพันธุ์ของตนสืบทอดตลอดมา มนุษย์สร้างประวัติศาสตร์ขณะเดียวกันประวัติศาสตร์ก็สร้างมนุษย์ด้วย จริยอยู่มนุษย์ถูกกำหนดโดยเงื่อนไขของสังคมเช่นเดียวกับสัตว์ แต่มนุษย์สามารถรู้ว่าตนถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขเหล่านั้นขณะที่สัตว์หาไม่รู้ มนุษย์ไม่เพียงแต่อุบัติมาในโลกนี้ เพื่อเคลื่อน

ไหวใช้แรงงานเท่านั้น แต่ยังอุบัติมาอย่างสัมพันธ์ใกล้ชิด และแยกไม่ออกจากโลกอีกด้วย มนุษย์จึงมีการไตร่ตรอง พิจารณาธรรมชาติแวดล้อมและตัดแปลงให้ดีขึ้น ในขณะที่สัตว์ไม่มีการรู้จักคิด หรือไตร่ตรอง มันมีแต่การเคลื่อนไหว และใช้แรงงานเพื่อดำรงชีวิตแต่เพียงอย่างเดียว ไม่รู้จักตัดแปลงธรรมชาติที่แวดล้อมตัวมันอยู่ให้ดีขึ้นแต่อย่างใด

2.2 วัฒนธรรมเงียบ (culture of silence)

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของประวัติศาสตร์ มนุษย์มีการต่อสู้เพื่อความเป็นมนุษย์ ขณะเดียวกันมนุษย์กลุ่มหนึ่งก็มีความเห็นว่า เขามักจะถูกกลืนความเป็นมนุษย์ไปโดยสังคม เพราะในโลกปัจจุบันมีคนที่ยึดถือ ขูดรีด และเอาเปรียบคนอื่น ๆ อยู่ โดยที่ทุกคนเอาว่าตนเองเท่านั้นที่มีสิทธิ์เป็นมนุษย์ หากไม่ว่าขณะที่ตนขโมยเอาความเป็นมนุษย์ของเพื่อนมนุษย์ไปนั้น ตนเองก็หมดความเป็นมนุษย์ไปด้วย

ผลจากการกดขี่ขูดรีดนี้ ทำให้ผู้ถูกกดขี่ขาดสำนึกในความหมายของตัวเองต่อโลก และมีสภาพเท่ากับสัตว์หรือสิ่งของที่อุบัติขึ้นมาในโลกเท่านั้น เมื่อเป็นดังนี้ ผู้ถูกกดขี่จึงถูกบั่นทอนความสำนึกออกเป็น 2 เสียง เสียงหนึ่งเป็นสำนึกของการอยู่ในโลกของผู้กดขี่ และอีกเสียงหนึ่งเป็นสำนึกของความมั่งงายไม่เชื่อถือตนเอง ซึ่งความสำนึกที่แตกแยกนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานจอมปลอมที่ผู้กดขี่สร้างขึ้น เพื่อให้ผู้ถูกกดขี่เกิดสภาพขาดความระหว่างตนเองกับความเป็นจริงที่แวดล้อมตนอยู่ ดังนั้นความสำนึกเช่นนี้ จึงมิใช่ความสำนึกที่แท้จริงของมนุษย์ เมื่อมนุษย์กลุ่มใหญ่ถูกกลืนทางจิตสำนึกและถูกปิดโอกาสที่จะได้สัมผัสกับโลกที่แท้จริงรวมทั้งจุดยืนที่แท้จริงของตนเองเช่นนี้ คนส่วนใหญ่ในสังคมจึงเป็นพวกที่เปาโล แพร์ เรียกว่า อยู่ใน "วัฒนธรรมเงียบ" เพราะไม่มีเสียงหรือการแสดงออกที่เป็นของตัวเองอย่างแท้จริง คิดว่าช่วยตัวเองไม่ได้ และต้องอาศัยผู้ที่มีปัญญาเหนือกว่า ซึ่งเข้ามาครอบงำไว้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การปกครองและวัฒนธรรม เพราะ

ฉะนั้น มนุษย์กลุ่มใหญ่จะต้องต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอาความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงของตนคืนมา

2.3 จิตสำนึกของมนุษย์

จิตสำนึกของมนุษย์สัมพันธ์กับกิจกรรมทางสังคม มนุษย์จะมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับสิ่งใดได้ ก็เป็นผลมาจากการสื่อความหมายและการสนทนาระหว่างมนุษย์ด้วยกัน จิตสำนึกเกิดจากการเข้าถึงสภาวะที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์ เปาโล แพร์ แบ่งจิตสำนึกออกเป็น 3 ระดับ คือ

2.3.1 จิตสำนึกระดับที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง (intransitive consciousness) เป็นจิตสำนึกในระดับต่ำสุด ซึ่งรับรู้เพียงเรื่องที่สนองตอบความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำ และการอยู่รอดไปวัน ๆ ซึ่งเชื่อในโชคกลางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และชะตากรรมที่ไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ ผู้ที่มีจิตสำนึกในระดับนี้ คือ ผู้ที่อยู่ใน "วัฒนธรรมเงียบ" อย่างสมบูรณ์

2.3.2 จิตสำนึกระดับกึ่งเปลี่ยนแปลง (semi-intransitive consciousness) เป็นจิตสำนึกที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาสูงกว่าระดับแรก ผู้ที่มีจิตสำนึกในระดับนี้ เริ่มรู้สึกว่าสิ่งต่าง ๆ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เริ่มตาสว่างขึ้นและสามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัวมากขึ้น รวมทั้งมีความกระตือรือร้นที่จะหลุดพ้นจาก "วัฒนธรรมเงียบ"

2.3.3 จิตสำนึกระดับเปลี่ยนแปลง (transitive consciousness) เป็นระดับที่เริ่มตระหนักและเข้าใจปัญหาที่แท้จริงของสังคม มีความตื่นตัวที่จะเรียกร้องความถูกต้องและเป็นธรรม ด้วยการประท้วง และวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ แต่ก็เป็นไปแบบ "ไร้เดียงสา" (naive) ไม่สามารถเข้าถึงแก่นแท้ของปัญหา และเปลี่ยนแปลงแก้ไขสภาพสังคมได้อย่างแท้จริง เพราะผู้ที่มีจิตสำนึกในระดับนี้ ถึงแม้ว่าจะตระหนักว่าตนมีส่วนในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองได้ แต่ก็ยังไม่มีจิตสำนึกของการวิพากษ์วิจารณ์ (critical consciousness) ซึ่งเปาโล แพร์ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

วิธีการที่จะนำไปสู่การมีจิตสำนึกของการวิพากษ์

วิจารณ์ก็คือ การกระตุ้นด้วยเทคนิคการสนทนาเกี่ยวกับปัญหาในสังคมที่มีการตั้งคำถาม และอภิปรายโต้แย้งความคิดซึ่งกันและกัน วิชาทฤษฎีวิจารณ์ไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งได้ความหมายที่สมบูรณ์และในที่สุดก็จะทำให้เกิดความตระหนักถึงความสัมพันธ์ของสิ่งที่เป็นเหตุและสิ่งที่เป็นผล นี่คือนิยามที่เปาโล แพร์ เรียกว่ากระบวนการจิตสำนึก (conscientization) ซึ่งสรุปอีกอย่างได้ว่าเป็นการปฏิเสธและประณามสภาพของทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้มนุษย์ต้องไร้ศักดิ์ศรีและคุณค่าเพราะแท้จริงแล้วมนุษย์มีความสามารถที่จะทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่าได้ กระบวนการจิตสำนึกนี้ ต้องอาศัยวิจารณ์ญาณอย่างลึกซึ้ง พิจารณาแนวความคิดและเหตุผล ที่มาของสิ่งต่างๆ จะใช้เพียงสติปัญญาลำพังอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องเป็นการผสมผสานระหว่างการกระทำและความคิดใคร่ครวญ

3. ความคิดทางการศึกษา

เปาโล แพร์ ได้โจมตีการจัดการศึกษาในปัจจุบันว่าเปรียบเสมือนระบบธนาคาร โดยผู้เรียนเป็นธนาคารที่ผู้สอนนำความรู้มาฝากไว้ การศึกษาในลักษณะเช่นนี้ ทำให้คนไม่รู้จักคิด ช่วยตัวเองไม่ได้ เพราะคอยแต่รับข้อมูลต่างๆ ไปเก็บไว้เท่านั้น ในระยะแรกของการศึกษา ผู้เรียนจะถูกสอนให้คอยแต่ฟังครู อยู่ในโอวาท และปฏิบัติตามสิ่งที่ครูหรือผู้สอนคิดให้เท่านั้น และเมื่อมีอายุมากขึ้น ความเคยชินที่จะฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของครูก็จะทำลายความรู้สึกรู้จักคิดและจิตสำนึกของตนเอง ในที่สุดตนเองก็จะไม่มีเสรีภาพ คอยแต่ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเท่านั้น ดังนั้น ผู้เรียนหรือมนุษย์ในระบบการศึกษาเช่นนี้ จึงเป็นผู้ถูกกดขี่โดยครูหรือผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าซึ่งเรียกว่าผู้กดขี่

เปาโล แพร์ เชื่อว่า การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการเมือง และไม่มีระบบการศึกษาใดๆ ในโลกนี้ที่มีความเป็นกลาง ที่กล่าวเช่นนั้น ก็เพราะการศึกษาเป็นได้ทั้งเครื่องมือเพื่อการครอบงำทางความคิด และเพื่อการปลดปล่อยสำหรับเปาโล แพร์ การศึกษาที่แท้จริงจะต้องเป็นไปเพื่อ

การปลดปล่อยเชิงปฏิรูปหรือปลดปล่อยเชิงเสรี

จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ การพัฒนามนุษย์ให้มีจิตสำนึกแห่งการวิพากษ์วิจารณ์ และนำไปสู่เสรีภาพอย่างแท้จริง ซึ่งวิธีการที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายนี้ก็คือ วิธีการสอนแบบสนทนาหรือแบบเสวนา ซึ่งเน้นหนักในเรื่องการกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นปัญหาของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องความไม่เป็นธรรมในสังคม

การสอนแบบเสวนามีอยู่ 2 ด้าน ด้านแรกเป็นการเสวนาเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงในสังคม และด้านที่สองเป็นการเสวนาอย่างจริงจังในทางทฤษฎีและหลักวิชาการ การเสวนามักจะเริ่มต้นจากด้านแรกก่อน คือ การเสวนาเกี่ยวกับสภาพที่เกิดขึ้นในสังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน แล้วจึงมาถึงด้านที่สอง คือ การวิเคราะห์ วิจารณ์สรุปเนื้อหาของความรู้ที่ได้จากด้านแรก

เครื่องมือสำคัญของการสอนแบบเสวนาก็คือ การแสดงภาพที่เกิดขึ้นจริงกับผู้เรียน และมีความสำคัญหรือสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้เรียน เช่น ภาพหมู่บ้าน ภาพคนสิ้นไร้ไม้ตอก หรือภาพคนทำงาน และสิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ภาษาหรือคำที่ใช้จะต้องสื่อความหมายกับผู้เรียนได้อย่างแท้จริง มิใช่ภาษาของชนชั้นสูง ภาษาต่างประเทศหรือภาษาของภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่งซึ่งผู้เรียนไม่คุ้นเคย

การสอนด้วยภาพและภาษาหรือคำที่เป็นของผู้เรียนอย่างแท้จริงก่อให้เกิดความรู้เป็น 2 ชั้น คือ ความรู้จาก "โครงสร้างเปลือก" ความรู้ขั้นนี้ได้จากการบรรยายตีความภาพสื่อที่ใช้ประกอบการสอน โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ผู้เรียนเห็นในภาพกับที่มาของมัน หลังจากที่เขาเข้าใจในโครงสร้างเปลือกแล้ว ผู้สอนก็จะใช้วิธีตั้งคำถามที่จะให้ผู้เรียนวิพากษ์วิจารณ์และนำไปสู่ความรู้ขั้นที่สอง คือ ความรู้ใน "โครงสร้างแก่น" ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจสัมพันธ์ภาพที่ขัดแย้งกันระหว่างโครงสร้างทั้งสอง เมื่อเข้าใจถึงขั้นนี้ผู้เรียนก็จะเข้าใจความเป็นจริงและสภาพแวดล้อมของตน มิใช่ภาพลวงตาหรือสิ่งที่ "ผู้กดขี่" อธิบายตลอดมา

เนื่องจากสิ่งต่าง ๆ ในสังคมสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องต่อกัน เมื่อความจริงอย่างหนึ่งถูกเปิดเผย ผู้เรียน

ย่อมสามารถที่จะเชื่อมโยงไปสู่อย่างอื่น ๆ ด้วยและก่อให้เกิด
ความรู้อย่างกว้างขวาง นับเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรม
ของผู้เรียนหรือผู้ถูกกดขี่เพื่อเสรีภาพอย่างแท้จริง

4. สรุป

ความคิดทางการศึกษาของเปาโล แฟร์ นั้น ได้
รับอิทธิพลจากปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) และ
มาร์กซ์ (Marxism) ผสมผสานกับความเป็นคริสต์
ศาสนิกชนของเปาโล แฟร์ เอง จึงมีลักษณะที่ออกจะล้ำยุค
และเน้นมิติทางการเมืองมาก อย่างไรก็ตามลักษณะเด่น

ของความคิดทางการศึกษานี้ก็คือ การปฏิรูปลักษณะการ
เรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่ ทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติ
อย่างสูง และนำไปสู่การศึกษา วิจัย และวิพากษ์วิจารณ์
เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อมวลชน สำหรับในประเทศไทย
ก็ได้มีการประยุกต์ทฤษฎีหรือความคิดทางการศึกษา
ของเปาโล แฟร์ มาใช้ในโครงการแก้ไขการไม่รู้หนังสือ
แบบเบ็ดเสร็จ ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน อย่างได้
ผลมาแล้ว

ศักดา ปรารค์ประทานพร

บรรณานุกรม

- อุ้นตา นพคุณ. การศึกษาผู้ใหญ่เชิงปรัชญา. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2527.
Paulo, Freire. **Pedagogy of the Oppressed.** New York : Penguin, 1972.
_____. **Cultural Action for Freedom.** New York : Penguin, 1974.
_____. **The Politics of Education.** South Hadley, Ma. : Bergin & Garvey, 1988.